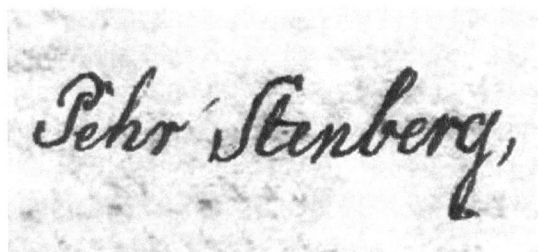

Gunnel Biskop

DANSER I BONDSOENEN PEHR STENBERGS SJÄLVBIOGRAFI I SLUTET AV 1700-TALET

PEHR STENBERG
Underskrift i manuskript
Tidöarkivet vol 503, RA
Foto Kurt Eriksson, RA

Bondsonen Pehr Stenberg (1758–1824) föddes under enkla förhållanden i byn Stöcke söder om Umeå. I sin självbiografi berättar Stenberg synnerligen detaljerat och självutlämnande om sitt liv, hans självbiografi är unik. Manuskriptet på ca 5000 sidor har utkommit i tryck.

Här tar jag i korthet fram hans anteckningar om det som rör dans mellan åren 1773 och 1806 då han var i åldern 15–48 år. Anteckningarna visar vilka danser som då dansades, hur danserna kunde spridas, hans upplevelser i två dansskolor i Finland och hur han upplevde sitt eget dansande. Han skriver otaliga gånger att han var mycket blyg, vilket också påver-

kade honom i sällskapslivet. Han kände sig ofta underlägsen och ansåg sig inte vara värdig att ta del av de ”förnämas” nöjen.

Den första skolundervisningen fick Stenberg i hemmet. Han hade läshuvud och kom hösten 1773, femton år gammal, till Umeå för att tillsammans med några andra pojkar gå i skola hos en magister. Under den tiden försörjde han sig med djäknegång. Därefter fortsatte han att studera vid akademien i Åbo, där han studerade till präst. Under studietiden i Finland försörjde han sig som informator i förnäma familjer växelvis med studierna.

Till bildningen hörde den tiden även att kunna uppföra sig och att kunna dansa. Detta skulle genast övas också i praktiken, adepterna skulle läras vett och etikett. Läraren, Magistern, uppmanade eleverna att ställa till en dans, en bal, hemma hos honom före jullovet. Kostnaderna skulle gossarna gemensamt stå för, men Stenberg säger att han kom lindrigt undan ”emedan mina Camerater nock wiste, at jag war så fattig, at jag knapt hade så mycket at jag kunde köpa mig så mycket papper jag behöfde”. Magistern bad gossarna att bjuda in endast jämngamla ”mademoiseller”. Två pojkar, en Tegman och

en Schröder, gick runt i stan och bjöd in flickor.

Den 20 december hölls balen. Man hade köpt "Caffe, säcker, russin, ljus, wetmjöl, swiskon och flerahanda småt". Magisterns syster tillredde allt. På eftermiddagen infann sig gossarna hos Magistern för att illuminera salen. Ljuskrönan i taket försågs med 12 ljus och varje fönster pryddes med 4 ljus. "Hela salen var bara ljus. Ja det lyste så ljusst genom fönsterna, at man på andra sidan tårget hade kunnat läsa i bok." För musiken stod "Lund, som strök en tämmeligen god Viol" och Johan Bäckström. Under balen var Stenberg så blyg, att han "ej gjorde annat än sat i en wrå såsom en ärklös och orörlig åskådare af alt sammans". Magistern kom och uppmantrade honom flera gånger att dansa; men Stenberg bad att få slippa och skylldes på att han inte kunde dansa. Men, Magistern gav sig inte, han fortsatte att uppmana och uppmantra. "Så kom och dansa en Polonesse då", sade Magistern. "Herr Magister jag kan ej det heller" svarade han. "Icke feltes det at icke jag på sätt och wis kunde dansa Pollska; ty jag hade mycket dansat ibland mina gelikar och jag hade då och har alltid haft stor lust för dans; men nu tordes jag ej dansa; ty jag frugtade at jag skulle bära mig så fånigt åt, at jag skulle blifwa allas åtlöje." Efter ytterligare uppmaningar från Magistern lät sig Stenberg till slut övertalas, då en av mademoisellerna bjöd upp honom. Han skriver:

Men ändock måste jag låta öfwertala mig at dansa en Polonesse när den yngsta Mademoiselle Kröger bød up mig. Jag undskylte mig wäl i början; men Magistern kom och sade till mig at det wore oanständigt, at afslå ett Fruentimmers begäran i den delen; 'går nu och dansa' sade han vidare, 'när Mad:n gör dig den äran.' Det hjalp ej längre neka då, utan jag måste dansa: och sedan måste jag dansa flera polonesser med.

Kvällen fortsatte med kaffe för flickorna, man sjöng gamla visor och lustbarheterna fortsatte med "åtskilliga variationer, än dansade wi, än sjöng wi, och än lekte wi åtskilliga Jule lekar, uti hwilka sista jag äfwen hade äran at med mycken förnjöjelse få wara med". Klockan 3 på natten slutade balen, varvid gossarna följde alla "Mademoisellerna hwar och en til sitt hem och på det wiset promenerade wi en lång tid af och an i staden".

I februari 1777, då han var 18 år gammal, var Stenberg på sin kusins bröllop hemma i Stöcke. En av brudgummens släktingar var den "äldre Jungfru Brita Caisa Vall" från Torneå. Med henne var han bekant sedan gammalt, och nu vågade han dansa. Han skriver att han dansade mycket "menuete med henne, ehuru jag ej så wäl kunde, dock hölt jag åtminstone tackten". I september 1779 var Stenberg på en annan kusins bröllop. Kusinen gifte sig med en bryggare i Umeå och bröllopet hölls hos inspektorn på Bränneriet. Stenberg led åter av sin blyghet och vågade inte bjuda upp någon, utan satt för det mesta och såg på. Men även här blev han uppbjuden, han skriver:

Där fanns mycket främmande och Herrskaper, så war jag efter wanligheten mycket blyg; Hwarföre jag hade ej särdeles nöijsamt där emedan jag hela natten måste sitta och se på andra dansa, och sjelf wågade jag ej bjuda up någon. Til slut gjorde Fru Berlin (Stads Comministerns Fru) mig den äran och bød up mig til en Menuette. Jag wågade då ej neka, utan dansade så godt jag kunde, och bød sedan sjelf up min Cousine Madame Magdalena Stenman, och efter slutat bröllopp gick jag åter glad hem.

En prästfru bjöd upp tjugooaringen, och han kunde inte neka, prästfrun var hög i rang. Enligt tidens sed skulle den som hade blivit uppbjuden och dansat, i sin tur bjuda

upp någon annan. Det gjorde också Stenberg nu.

Bondsonen reser till Åbo för att studera

I oktober 1779 började Stenberg sin resa från Umeå till Åbo för att studera. Resan företogs med fartyg via Stockholm och tog åtta veckor. Norr om Härnösand slog man ankar och skeppsfolket gick upp i byn, där man roade sig med dans. Samtidigt fanns där sjöfolk från sju-åtta fartyg och många passagerare av båda könen. I byn ordnades två lekstugor, ”i den ena höllo sig Herrskaperna och i den andra folket, för de första spelade Herr Mathias Tegman och en Matros och i den andra en bonde dräng”. Självt hade Stenberg tillträde till båda ställena, ”men som jag efter wanligheten var mycket blyg; så trufdes jag nog så snart i den sednare”.

Efter avresan någon dag senare blev de på grund av vädret tvungna att vistas i land på Agön under fjorton dygn. Också där fanns många fartyg från många orter. En gång reste de upp till fiskehamnen för att dansa, men där var så små utrymmen, att man knappt kunde röra sig. Här fick Stenberg ”då första gången tillfälle at se och höra spelas på den så kallade knafwer harpan [nyckelharpan], som en bondedräng hade och drog på sådana Polskor så at det war lust at”.

I Stockholm vistades Stenberg en vecka innan han fick plats på en båt till Åbo. Överfarten till Åbo tog elva dagar. Framme i Åbo hade Stenberg familjebekanta och släktingar, bland annat kusiner, som han först tog in hos, innan han fick eget logi. Han hade just fyllt 21 år. Under julhelgen 1779 fick han vara med om flera sammankomster. Familjerna, ”herrskalet”, besökte turvis varandra efter tidens sed och ordnade tillställningar med dans, som varade långt in på natten. Stenberg led alltjämt av sin blyghet, han berättar:

Änteligen inföll Jul Högtiden och den ena lustbarheten hölts efter den andra, och till slut kom touren till

Callmeijers, då ock jag nödwändigt skulle wara med: Men war i början på natten ej annat än en tyst åskådare; ty jag war för blyg till at ibland så mycket Herrskap wåga, at bjuda up någon till dans, och intet fruentimmer bjöd upp mig.

Stenberg väntade sig att någon dam skulle bjuda upp honom, och självt vågade han inte. Sedan gick han ner till den inneboende studenten Björkmans kammare och spelade kort. Där åt de kvällsvard. Efter kvällsvarden gick han tillbaka upp i danssalen och satt länge och tittade på, men blev sedan uppbjuden till dans av en av sina kusiner, ”Mademoiselle Loffman”, men han nekade. Efter en stund blev han på nytt uppbjuden av ”Mademoiselle Loffman”, och nekade en gång till. Efter det råkade han småningom i en besvärlig situation, då han lät sig övertalas av en annan kusin, Magdalena, att gå med i dansen. Han skriver:

Wid pass en half timma derefter kom Cousine Magdalena och bjöd up mig; Jag swarte henne: ’Jag wet ej Cousine om jag törs wåga på det; ty jag är rädd at jag ej kan.’ Hwarpå hon swarte: ’Åh! Cousin kan fuller försöka på, nog går det braf.’ Hwarmed jag lät öfwertala mig. Så snart wi då hade stält oss på gålfwet för at begynna och Mademoiselle Loffman feck se att jag war ärnad dansa, så kom hon skuttandes öfwer gålfwet med skarpa förebråelser emot mig, sägandes: ’Si på Min Herre är färdig och willig, at dansa med andra; men mitt tilbud är min Herre så obeskedlig och refuserar; det war ganska oartigt.’ och dermed geck hon bort utan at jag hant något ursäktat mig.

Detta var en pinsam situation för tjuogoettåringen. Att neka ”Mademoiselle Loffman” en dans, men att sedan ställa sig på golvet med en annan. Under dansens gång hade han tid att fundera på hur han skulle

reparera skadan. Magdalena, som han dansade med, uttryckte med ord det som han själv inom sig hade kommit till, nämligen att han måste gå och bjuda upp "Mademoiselle Loffman", och det gjorde han:

Då wi sedan kommo på gålfwet för at begynna, tiltalte hon mig åter sägandes: 'Hwarföre refuserte min Herre mig nu nyss då min Herre likwist kan dansa.' Jag swarte: 'jag kan så ganska litet och ofulksomligt och jag fruktade, at det skulle aflöpa så, at jag blefwe allas åtlöije, och jag hoppas Mademoiselle ursäktar mig.' 'Åh!' swarte hon: 'jag såg nu nyss, at det geck ganska bra, och derwid war ingen ting at påminna.' hwarpå wi fortsatte wår dans. Och när de andra Cousinerna sågo det, så kommo ock de och bjödo upp mig, så at jag feck dansa nog sedan.

Den blyge Stenberg blev här uppjuden av många damer, som var hans kusiner. Vilka danser som här dansades skriver Stenberg ingenting om. Men jag får intrycket av att de dansades parwis. Kanhända var det menuett, eftersom de bara ställde sig på golvet.

I oktober 1780 var Stenberg "hemmastadd" i Åbo och åhörde föreläsningar hela tiden. Han unnade sig dock att dagligen gå hos dansmästaren Carl Friedrich Eckenberg fram till årets slut, för han tyckte att det var synd att han måste tacka nej till dans. Han skriver:

Det enda privata collegium som jag desutom hade war hos dansmästaren, ty jag tyckte at det både war harm och skam at nödgas refusera ett fruntimmers upbud till dans, derföre wille jag lära mig. Och härutinnan gjorde jag goda framsteg, åtminstone gaf jag ej någon af mina Cammerater något efter. Ibland dessa woro den förr omtalte Björkman, en Jonson, en Urell, med flera som jag nu ej kommer ihog ... Wi lärde både att dansa

menuetter och contradanser, och utpressade qvinte essencen af den gamla dansmästaren Eckenbergs kundskap och konst, som war likaså gammalmodig, som han sjelf.

I dansskolan fick han lära sig menuett, som han hade dansat redan tidigare hemma i Stöcke, och kontradanser. I december blev det åter dans hos en av herrskapsfamiljerna. Stenberg skriver ännu om sin blyghet, men höstens dansskola hade gett honom litet mera självförtroende, så att han till och med vågade bjuda upp till några menuetter, men nu var han osäker på kontradanserna. Han berättar:

Wid pass i början av December Månad anstältes oförmärkt en afton en liten extra bal hos Callmeijers; ty eftersom der war församlat en myckenhet med Mademoiseller och unga Herrar så föll det dem in at de wille dansa...I början war jag så blyg, at ej vågade gå up till dem; men tog dock till slut dristighet till mig. Jag dansade wäl några menuetter; men vågade ej wara med i Contra danser dels för det jag fruktade, at det torde aflöpa illa, dels ock derföre at jag ej vågade bjuda up någon dame af fruktan at de det torde illa uptaga. Änteligen vågade jag dock at försöka på kuppen och geck till den älsta Mademoiselle Calloander såsom den som jag mäst kände och sade: "Törs jag bedja Mademoiselle at få dansa med Henne en Contra=dans?" "Hå! hwarföre icke?" swarte hon med mycket wänlighet; hwarpå jag dansade, som icke geck så aldeles wäl, utaf det jag ej kände touren.

Kontradansen, som hade många olika turer, gick inte så wäl, ty han kände inte till turerna. En annan dans som han långt senare inte heller var riktigt införstådd med var "långdans", som han dock tog mod till sig och bjöd upp till sent på natten vid en

assemblé i september 1786. Flickan tackade ja, och de ställde sig på golvet ”med de andra, som ämnade till en långdans”. Han hoppades att han skulle kunna klara turerna efter att ha ”sedt de första parens dans”. Men tyvärr avslutades assemblén innan dansen kom igång, varvid han inte visste om han hade klarat dansen.

Informator i Satakunda

I början av år 1781 blev Stenberg informator på Haistila gård i Ulfsby i Satakunda i västra Finland hos majoren vid Björneborgs regemente, Odert Johan Gripenberg. I familjen fanns många barn. Rätt snart, den 18 februari, fick Stenberg vara med om någonting som han aldrig tidigare hade varit med om, det vill säga han fick en uppgift som var obekant för honom. Han blev tillsammans med herrskapet bjuden till ett bröllop, som inspektorn för Björneborgs bränneri arrangerade för sin dräng och piga. Väl framme frågade en herr Telning om han ville vara ”under Marskalk”, men han avböjde länge då han aldrig hade varit det tidigare. Han hade inte heller sett något sådant, han visste inte vad uppgiften gick ut på och han var blyg. Herr Telning lovade undervisa honom och herr Telning skulle själv vara ”över Marskalk”. Till marskalkarnas uppgifter hörde bland annat att först bjuda upp till dans. Stenberg, som var blyg vågade inte bjuda upp någon främmande kvinna, och bland dem som han kände var majorskan Gripenberg, frun i huset som han arbetade i, den förnämsta. Stenberg gick och bjöd upp henne, men hon nekade. Stenberg blev rodnande stående mitt på golvet, ”jag stod således länge som en statue på golfwet”. Till slut kom majorskan Gripenberg och förlöste honom från pinan och dansade med honom. Att en ”bonddräng”, en student, skulle bjuda upp en dam som var så mycket högre i rang, gick inte för sig. Småningom kom den allmänna dansen i gång, och nu nämnde han ingenting om att han inte skulle ha kunnat dansa. Han dansade gladeligen både kadriller och menuetter. Han skriver:

Sedan kom dansen i full gång, och där dansades äfwen qvadriller uti hwilka jag äfwen war med till min största ro och förnöijelse, jag dansade wäl med Fröken Magdalena Gripenberg, men som touren i Qvadrillen war sådan, at jag äfwen mycket feck dansa med min Fröken [system Albertina Eleonora], så woro dessa ögonblick för mig ganska ljufliga stunder. Och då jag någon gång då och då feck dansa ménuette med min Fröken huru förnögd war jag icke då.

Han fick då och då dansa menuett med Albertina Eleonora, som han kallade ”min Fröken” och som han var förälskad i. I en menuett med henne tog han sig en frihet som han sedan ångrade. Han utnyttjade en konst som dansmästaren Ekenberg hade lärt ut i dansskolan i Åbo. Det var en konst som kunde brukas av både herrar och damer, med vilken man i dansen ordlöst kunde höra sig för om ett rendezvous. Stenberg berättar:

När jag geck i dans skolan, så beskref Dansmästaren Ekenberg en dag för oss, hurusom et wist slags folk i Stockholm brukade gifwa tilkänna sin åstundan efter at i mindre låflig afsikt begära ett rendez vous af ett fruentimmer, eller et fruentimmer af en Herre, som bestod deruti at då de taga ihop i dansen så kittla de något litet med ett finger inuti handen på den andra och sedan räcka fram sin tumme, och om den andra då förstår saken så räcker han äfwen fram sin tumme och sätter den emot den föras och dermed är öfwerenskommelsen straxt gjord. Jag gjorde det förra men satte ej up tummen; ty jag bedyrar heligt at min afsikt derwid på intet sätt war lastwärd eller i en sådan mening som dansmästaren omtalte, ty detta war långt ifrån mina tankar; utan mitt syftemål war endast, at jag önskade någon gång få tillfälle at tala

med henne och upptäcka henne den häftiga eld, som lågade i mitt bröst, samt at, om hon förstod mig, jag således måtte komma i någon närmare bekantskap med henne. När jag nu som sagt är, detta gjorde så log hon rätt godt deråt, som jag tyckte, såsom något, som Hon fant löjligt och narraktigt, hwaraf jag märkte, at Hon intet förstod sig på saken, som högeligen fägnade mig, emedan jag deraf till god del kunde drömma om Hennes oskuld.

Då sällskapet kom hem från bröllopet fick Stenberg bannor av majoren Gripenberg, för "det oförsonliga brottet at hafwa vågat aldraförst upbjuda hans wälborna Fru", det passade sig inte. Stenberg borde ha känt till etiketten bättre.

I september 1782 fick Stenberg, tillsammans med herrgårdens ungdomar, vara med om ett dop hos en av major Gripenbergs torpare, där det också dansades. Men nu var det han som fick avslag, då han bjöd upp herrgårdsflickan, Albertina Eleonora, som han var förtjust i, till dans. Han berättar:

En af Majorns torpare som hette Christian hölt denna tiden barsöhl [gästabud i anledning av dop] hwartill samteliga Fröknarna, jag och unga Herrarna woro budna. Der war ock dans och wi roade oss så godt som man, på ett sådant ställe, kunde roa sig. Men när jag wille bjuda upp min Fröken till at dansa, så wille hon det icke, utan undandrog sig, hwilket både förtröt mig och derjämte gjorde mitt hopp åter wacklande, men jag måste wara nögd.

Bågdansen och dansskola i Björneborg

Stenberg hade åtagit sig att ibland predika på svenska i kyrkan i Björneborg. En söndag i juni 1781 stannade han kvar i Björneborg och övernattade till måndag. Då besökte han skolan i staden och sin studie-

kamrat Carl Jonsson, som var hemma från Björneborg, och som nu vikarierade i skolan. Den dagen fick eleverna sommarlov och roade sig till slut som vanligt med "skole-dansen" eller bågdansen, som Stenberg vid samma tillfälle fick lära sig.

I Björneborg besökte Stenberg och några kamrater flera gånger också en dansskola, som hölls av "Fru Nyrenback", som då var änka. I dansskolan började undervisningen med bl.a. inläring av steg, fattningar, bugningar, hållning, uppträdande och mycket annat, och då det kom till dans ville danslärarinnan ständigt dansa med honom, tjuogoettåringen, och han förundrade sig över hennes avsikter:

Derefter följdes wi flera Studenter till en Fabriqveur, hwarest Fru Nyrenback hölt dans=skola, hon war då redan blefwen Enka. Så godt jag kunde så dansade jag med några Contradanser men alltid med nysnämnda fru; ty så snart det blef fråga om dans, så war hon straxt färdig at bjuda upp mig, och aldrig någon annan; då jag ej kunde wägra såwida jag ej wille wara ohöflig. Detta skedde hwar gång jag kom till Staden [ty denna tiden reste jag dit några gånger tätt efter hwartannat] men jag tyckte ganska litet derom, ty jag hade ock gärna dansat med någon af de unga Mademoisellerna hälst en Fröken Eneskjöld, som war mäst fullwäxt och en wacker flicka. Häraf föll mig in den tankan: Mån hon will ställa sig in med mig i den afsikten, at kunna winna någon sådan faveur, som hon såsom actrice kan hahwa warit wan at få; men då misräknar du dig rätt mycket tänkte jag.

I början av 1782 vistades Stenberg i Åbo för att ägna sig helt åt studierna. På kvällarna gav han lektioner i franska och i dans åt studiekamraten Hendric Gustaf Fagerberg. Stenberg skriver att han undervisade så gott han kunde, "men måste tillstå, at Fagerberg war ganska klen at fatta och lära

*Spelmän i början av 1800-talet, teckning av C. P. Sack. Enl. Sten Lundwall i Fatabu-
ren, 1947.*

båda delarna”. Fagerberg var dessutom fattig och behövde inte betala för undervisningen. I stället fick Stenberg litet mjöl som han kunde koka gröt av på kvällarna tills han i juni reste tillbaka till Haistila för att fortsätta som informator hos samma herrskap som tidigare.

År 1786 var Stenberg klar med studierna och prästvigdes i Åbo domkyrka. Han disputerade 1789 med en botanisk avhandling och återvände till Västerbotten efter tio år i Finland. Från 1792 verkade han som komminister i Umeå och forskade bland annat i hemtraktens dialekter och växtlighet.

Tillbaka i Västerbotten

Som präst i Umeå fick Stenberg på 1790-talet vara med på många bröllop vida omkring för att viga, men också som gäst. År 1793 var han på friarfärd till Nordmalings prästgård och hela sällskapet for på visit till Olofsfors Bruk, där de togs emot av inspektör Bergmark och hans hustru, som var uppväxt i Stockholm. Samtidigt hölls ett bröllop på bruket hos en av smederna och inspektorn och hustrun bad sällskapet att följa med. Stenberg skriver att de dansade där en stund och säger att det var ett stort nöje för honom att dansa menuett med flickan som han eftertraktade. I en kommentar tillade han hur inspektornsfrun

dansade menuett: ”Men föga har jag sedt någon så wäl dansa menuette, som Fru Bergmark”.

Vid ett bröllop på Grisbacka samma år, 1793, gifte assessor Bergström bort sin ”Jungfru Bergqvist med en underofficer Ahlqvist”. Då fick bröllopsgästerna se något ovanligt, Stenberg kallar det det ”en rörande Scene”. Mot slutet av kvällen fick man värdparet, assessor Bergström och hustrun upp på dansgolvet för att dansa menuett med varandra. Stenberg berättar:

At se ett cirka 90. åra par, som hade några år öfwer Guld bröllops tiden lefwat lyckligt tillsammans, sakta och darrande skrida af och till öfwer golfwet, och, man derwid, i tankarna, förestälte sig deras, under en så lång tid, hafda öden, war wärkeligen ömt, så at somliga fruntimmer fälde tårar wid dess åskådande, och föga feltes at icke också jag gjorde det samma.

Man kan förmoda att assessorn och hans hustru hade lärt sig menuett i sin ungdom, vilket innebär att menuetten förekom i Västerbotten redan i början av 1700-talet. Stenberg påpekade samtidigt att den tiden dansades mest menuett.

År 1795 var Stenberg för att viga på ett bröllop i Skravesjö. Då pratade han mest med kvinnorna och satt med dem på bänken eller i kammaren. Gubbarna söpo och det brydde han sig inte om att göra. Stenberg dansade rätt flitigt och säger att han satt med kvinnorna, så att alla som ville dansa med honom, skulle få dansa med honom. ”Således förhölt jag mig på alla bröllopp, och hyllade mig mäst till Fruntimren.” Här på bröllopet hade brudgummen förbjudit utdansningen av brud och brudgum, men för övrigt lovat att gästerna fick dansa så länge de ville. ”Ungdomen protesterade, men brudgummen vägrade, ’det är mitt bröllop och jag rår at härom afgöra, ...jag kan eller will icke för eder skull fördärfwa min eller min Hustrus hälsa’”. Detta visar hur våldsamt det kunde

gå till vid utdansningen, då brud och brudgum av ungdomen dansades ut ur det ogifta ståndet och av de gifta kvinnorna och männen in i det gifta stånden. Men sedan fortsatte på andra bröllop.

Ibland deltog Stenberg i assembléer, som arrangerades i staden. Vid ett sådant tillfälle i augusti 1794 förebrådde två ”kollegor” honom för att han som präst dansade. ”’Det ser’, sade de, ’lagomt wäl ut at swänga i quadrille med sin wida Prest Koftan.’” Stenberg tyckte inte om förebråelsen. ”Detta gjorde dock så mycket, at jag aldrig sedan dansade quadrille på Assembleen, men kanske någon menuette, som dock där sällan bruktes.” Stenberg tog så illa vid sig, att han inte dansade på någon assemblé efter det, trots att han var på plats.

I slutet av 1790-talet arrangerades assembléer vintertid i Umeå vanligen en gång i veckan. Stenbergs tjugosjuåriga hustru ville mycket gärna dansa och paret besökte då och då assembléerna. Men redan under första assembléen märkte Stenberg att hustrun inte kunde dansa och att hon saknade taktsinne. Själv dansade Stenberg inte mera på assembléerna och hustrun blev inte uppjuden, varvid besöken med tiden upphörde.

Menuett dansade Stenberg då tillfälle gavs. Under ett besök i en prästgård i Arnäs norr om Örnsköldsvik i Ångermanland i december 1808 vigdes prästgårdens tjänstefolk och det dansades på kvällen. Där dansade han framför allt menuetter, skriver fyrtioåttioåringen. Detta kan man tolka som om där också dansades annat, som han även dansade.

Stenberg som spelman

Till bildningen hörde också att kunna spela. Då Stenberg var femton år gammal 1773, uppmanade hans moster honom att gå till Johan Bäckström i Umeå för att få lära sig att spela viol. Det gjorde han, och fick gratis lära sig ”2, eller 3- lättspelta Polonesser äfwen ock at litet känna noterna, hwarföre jag flera gånger besökte honom”.

Prästen dansar med bruden. Enl. K. Robert V. Wikman i Det glada Sverige, 1947.

Också hans kusin lovade att lära honom gratis om han skaffade sig en viol. Det hade han inte råd med, och han fick inte heller låna någon, därtill saknade han intresse, så saken förföll.

Under sina tio år i Finland nämnde Stenberg inget om att han skulle ha spelat. Efter att ha återvänt till Västerbotten nämnde han få gånger att han spelade, och då han nämnde det, påpekade han, att han inte var någon van spelman. På ett bröllop 1789 roade han sig med att spela fiol med prästen Alenius så gott han kunde, "hwaruti han war mera wan än jag". Följande år skrev han: "Ibland geck jag till Alenius och hörde honom spela på sitt hackbräde, det han kallade Symbal, hwilket han gjorde rätt wäl. Jag lärde också något litet fast obetydligt at spela derpå." Stenberg hade ett intresse för spelandet, som inte hade någon stor roll i hans liv.

Diskussion

Pehr Stenbergs notiser om dans är i allmänhet rätt korta, men dock intressanta för att de rör dels landsbygdsbefolkningens dans, dels borgerskapets och herrskapens dans. Man ser att dansrepertoaren i en bondby utanför Umeå är densamma som i staden och i övriga delar av Sverige–Finland under slutet av 1700-talet. Vidare, att överklassen dansade samma danser som den lägre samhällsklassen. Det var ingenting ovanligt att överklassen arrangerade bröllop för tjänstefolket och i sådana situationer dansade alla samma danser.

Det man speciellt lägger märke till är uppjudningen till dans. Båda könen bjöd upp, kvinnor lika väl som männen. Under 1700-talet talade man ofta om att "taga upp". Till seden hörde, att då en person hade blivit uppjuden till dans, skulle personen ifråga bjuda upp någon annan till följande dans. Den seden tillämpade Stenberg sällan. Stenberg blev oftare uppjuden än han själv bjöd upp. Vid 37-års ålder

satt han på bröllopen i hembygden bland kvinnorna, för att låta sig uppjudas, med förklaringen att alla kvinnorna skulle få dansa med honom. Han tillade, att han gjorde så på alla bröllop. Han tyckte nog att det var en ära för kvinnorna att få dansa med honom.

I fråga om dansrepertoaren var menuetten under slutet av 1700-talet och ännu under 1810-talet den vanligaste dansen på landsbygden i norra Sverige, speciellt på bröllopen. Ett exempel kom från Torneå på finska sidan. Menuett dansades också i staden Umeå på 1790-talet. I Finland var menuetten likaså den vanliga dansen och ingick också i en danslärares repertoar. Kadriljer dansades sällan på bröllop om inte herrskap var med, men var vanlig vid assembléer i staden Umeå. I kadriljens och kontradansens turer kände Stenberg sig länge osäker. I en långdans, en dans med damer och herrar på två mot varandra stående led, ställde han sig så, att han först kunde se hur andra gjorde, för att sedan göra efter. Man har genom tiden lärt sig genom att härma.

I början av 1770-talet dansades polska både på landsbygden och i Umeå. Läraren, Magistern i Umeå, talade om "polonesse" och Stenberg talade om att han hade dansat "pollska" i hemtrakten. I samma situation nämnde Stenberg att han dansade några "polonesser". Då han fick lära sig att spela hos Johan Bäckström fick han lära sig "polonesser". Vilken skillnaden är – eller om det alls finns någon skillnad, kan jag inte uttala mig om. Kunde det vara så att överklassen talade om polonesse och allmogen om polska? Men det stämmer inte heller, till exempel amiralen, den dansante Carl Tersmeden nämner ingen "polonesse" i sina omfattande dagböcker från 1700-talet, men nog polskor, medan notböckerna däremot flödar av "polonesser".

Förutom genom härmmetoden lärde sig Stenberg att dansa i dansskola. I Åbo var dansmästaren en akademisk tjänsteman och tillhörde den s.k. exercitiestaten. Den som år 1780 innehade tjänsten var

Carl Friedrich Eckenberg, vars namn också skrivs som Ekenberg och Eggenburg. Enligt Sven Hirn var han skådespelare, lindansare och fäktmästare och stadsdansmästare i Åbo under olika perioder fram till 1783. I Björneborg besökte Stenberg och några kamrater en dansskola 1781, som hölls av "Fru Nyrenback". Enligt Hirn var "Fru Nyrenback" änka efter Martin Nürenbach, en lindansare, teaterdirektör och dansmästare som ambulerade i Norden och tidvis i Finland under 1760- och 1770-talet. Han avled i Tavastehus år 1780. Året därpå arbetade hustrun, Anna Catharina, f. Rancke, i Björneborg.

En ny dans kunde inläras på de mest oväntade platser. Under studietiden besökte Stenberg hembyn Stöcke år 1784. Färden företogs med båt. Under resan roade sig några ungdomar med att dansa på däck, "hwarwid en Demoiselle Fredrica skulle lära oss håppa de så kallade, om jag minns rätt, pas de rogodon stegen". Stegen lärde sig Stenberg snabbare än andra gossar på båten. Pas de rigaudon är ett "hopande steg, där benen växelvis svingas ut till sidorna", berättar Henning Urup, och ingår ofta i franska kontradanser. Ett annat exempel är "Skole-dansen", båg-dansen, som Stenberg lärde sig vid en skolavslutning i Björneborg. Båg-dansen beskrivs av Olaus Magnus redan på 1500-talet. Båg-dansen, som dansades med tunnband, omtalas i Finland på flera håll och förekom i vissa skolor in på 1800-talet. Den dansades av pojkar som sjöng latinska skolsånger ur "Piæ Cantiones". Båg-dansen försökte Stenberg sedan lära ut under ett besök i hembyn Stöcke i Sverige, men då de inte hade tillgång till några tunnband, utan endast näsdukar, så lyckades inte dansen. Detta är ett exempel på hur lätt danser kunde spridas.

Stenberg nämnde att prästen Anders Alenius spelade på ett hackbräde, som han hade tillverkat själv. Hackbrädet, eller cimbalom, är ett medeltida instrument, där strängarna slås med klubbor. Jag har i min bok "Menuetten – älsklingsdansen" (2015, s. 88) lyft fram en uppgift, där denne Ale-

nius spelade bra på detta instrument då ungdomar, ”Lappske Pigor och Drängar”, uppträdde med ”Menuett och Pålska, efter deras sätt” för den ryske kejsrerlige kammarherren, greve Georg Rumantzoff 1780. Greven besökte då Degerfors för att bekanta sig med rensköttsel, innan han reste vidare till Stockholm.

Stenberg blev en gång förebrådd av andra präster för att han dansade. Detta är förvånande, det var vanligt under 1700-talet, och även senare, att präster dansade. På bondbrölloppen hörde det då ofta till, att prästen skulle dansa den första dansen med bruden.

Stenbergs anteckningar ger nya intressanta uppgifter till danshistorien. Det kanske mest intressanta är, att Stenbergs uppgifter om menuettdans visar, att menuetten in på 1800-talet hade stor roll i de svenska kustbygderna vid Bottniska viken. Hans uppgifter kommer allt från Ångermanland till Torneå. Hur långt fram i tiden

menuetten levde kvar, vet vi inte på grund av att källor saknas, men minnen om menuettdans kommer fram i frågelistor ännu på 1930-talet. Som vi vet, hade menuetten på andra sidan Bottniska viken, speciellt i Österbotten, samtidigt en stor roll. Havet har varit en länk mellan kulturella strömningar.

Källa

Pehr Stenberg levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del 1. 1758 – 1784 (2014). Del 2. 1784 – 1789 (2015). Del 3. 1789 – 1796 (2015). Del 4. 1796 – 1807 (2016). Utgiven av Fredrik Elg, Göran Stenberg, Ola Wennström. Forskningsarkivet vid Umeå universitet, Umeå.